

Тарасова А. В.,

асистент

Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Статтю присвячено особливостям відтворення узуальних й оказіональних англійських компаративних фразеологізмів та способам і прийомам їх відтворення в українських перекладах на матеріалі текстів англійської дитячої літератури.

Ключові слова: компаративні фразеологізми, узуальні фразеологізми, оказіональні фразеологізми, дитяча література, переклад.

Постановка проблеми. Компаративні фразеологізми (далі – КФ), або усталені (образні, фразеологічні) порівняння в художніх текстах функціонують як одне із невичерпних джерел посилення експресивності, реалістичності зображуваного, тому вони набувають особливої естетичної значимості. У художньому творі для дітей компаративні фразеологізми використовуються як потужний інструмент маніпулювання увагою та/або емоціями читача, а, отже, відповідальним завданням постає їх адекватне відтворення.

У сучасному перекладознавстві на вивченні КФ зупиняються лише частково. У площині українсько-англійського напрямку перекладу вагомий внесок у дослідження фразеології зроблений Р.П. Зорівчак, яка вивчала проблему відтворення КФ. В українсько-англійському зіставленні виконане дослідження О.О. Молчко, присвячене перекладу художнього порівняння в лінгвокультурному аспекті, натомість у напрацюваннях Я.І. Рецкера висвітлюється питання відтворення англійських КФ російською мовою. Дисертаційне дослідження Н.С. Хижняк присвячене перекладу асоціативного поля порівняння в іспансько-українському перекладі. У роботі Т.О. Цепенюк КФ досліджуються в контексті особливостей відтворення англійських інтенсифікаторів в українських перекладах сучасної англійської художньої прози.

Проте невирішеним залишається питання специфіки відтворення англійських КФ українською мовою в текстах дитячої літератури.

Оскільки у статті аналізуються проблеми відтворення фразеологізмів на матеріалі текстів англійської дитячої літератури, дослідження спирається на науково-практичні розвідки, присвячені базисним засадам транскодування текстів для дітей (О.В. Дзера, Р.П. Зорівчак, К. Норд, Р. Ойтнін, Е. О'Салліван, А.С. Потапова, Т. Пууртін, О.В. Ребрій, Р. Табберт, Л. Фернандез, З. Шавіт та ін.); проблемам відтворення у тексті перекладу (далі – ТП) жанрово-стилістичних властивостей оригіналу (В.В. Демещька, В.В. Коптілов, О.І. Макаренко, М.О. Новикова, О.Г. Хан, О.І. Чередниченко, І.М. Шама, О.М. Шапошник, О.Д. Швейцер та ін.) і питанням передачі у ТП особливостей

авторського ідіостилю (В.С. Виноградов, Л.В. Коломієць, В.Р. Савчин, К.І. Чуковський та ін.).

Актуальність розвідки визначається загальною спрямованістю сучасної перекладознавчої науки до багатоаспектного аналізу фразеологізмів у художньому творі, зокрема компаративних фразеологізмів, та особливостей їх відтворення не тільки з вихідної мови до мови перекладу, але також із однієї лінгвокультури в іншу.

Окрім цього, майже недослідженим у перекладознавстві залишається питання відтворення лексико-семантичних компонентів текстів дитячої літератури, зокрема у зіставленні англійської та української лінгвокультурних традицій.

У художньому творі зазвичай органічно поєднуються два шляхи використання фразеологічних одиниць – узуальне і оказіональне. Тому **мета статті** полягає у виявленні специфіки відтворення англійських узуальних та оказіональних КФ в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб проілюструвати специфіку функціонування узуальних КФ та їх відтворення у ТП, наведемо приклад КФ *as sharp as needles* із «The Wonderful Wizard of Oz» Л.Ф. Баума та його перекладів.

"Why are those needles and pins sticking out of your head?" asked the Tin Woodman. "That is proof that he is sharp," remarked the Lion [1]. – А чому у вас із голови стирчать голки й шпильки? – поцікавився Бляшаний Лісоруб. – Це доказ, що розум у нього тепер гострий, – зауважив Лев [7]. – Це доказ його гострого розуму, – пояснив Лев [6].

У творі мова йде про те, що Страшило дуже прагнув бути розумним, і тому Чарівник Оз напхав до його голови голок і шпильок, від чого перший і порозумнішав. Каламбурна фраза побудована на обігруванні омонімів – *sharp* – *гострий* (про предмет) і *sharp* – *кмітливий* (про людину). У порівняннях полісемантичного типу другий компонент виконує не тільки посилювальну функцію, але й є диференціатором значення, що необхідно враховувати під час перекладу.

Загальномовні КФ, зберігаючи традиційні значення та структуру, оживляють авторську мову, надаючи їй образності, яскравості, і є одним із засобів мовностилістичної характеристики персонажів художніх творів. Доцільно та влучно вжиті фразеологізми викликають більше позитивних (*I am as light as a feather, I am as happy as an angel, I am as merry as a schoolboy. I am as giddy as a drunken man* [4]. – Мені так легко, наче я п'янка, так радісно, наче я ангел, так весело, наче я школяр! А голова йде обертом, як у п'яного! [8]) чи негативних емоцій у читача (*Oh! But he was a tight-fisted hand at the grindstone, Scrooge! A squeezing, wrenching, grasping, scraping, clutching, covetous, old sinner! Hard and sharp as flint, from which no steel had ever*

struck out generous ire; secret, and self-contained, and solitary as an oyster [4]. – Але ж бо й скнарою був цей Скрудж! Вичавлювати соки, витягати жили, забивати в труну, загарбувати, захоплювати, заграбастувати, вимагати – все це чудово вмів старий грішник! Наче був не людиною, а кременем – настільки холодним і твердим, що нікому жодного разу в житті не вдалося висікти з його кам'яного серця бодай іскру жалю. Потайний, замкнутий, самотній, він ховався у свою раковину, як устриця [8]. – Ох і скнара був той Скряз! Що за давучий, мнучий, гнучий, хапучий і дряпучий, загребущий і завидющий старий грішоводник! Твердий і гострий, як кремень, з якого ще жодна криця ні разу не викресала полум'я щедрості; зачасний і затаєний, потайний і самотній мов молюск [9].

Автори творів періодично вдаються до прийому модифікації узуальних фразеологізмів, створюючи оказіональні варіанти з підвищеним рівнем експресивності.

Her face was white – not merely pale, but white like snow or paper or icing-sugar, except for her very red mouth [5]. – На білому – не просто блідому, а білому як сніг чи папір, чи цукор-пудра – виду виразно виділялися яскраво-червоні вуста [14]. – На всуціль білому обличчі цієї поважної жінки – не просто білому, наче сніг, або папір, або цукрова глазур, – лише яскраво вирізнявся червоний рот [15].

Щоб якомога детальніше і яскравіше змалювати образ Ча-клунки, автор не обмежується лише усталеним шекспірівським *white like snow*, а нагромаджує образи у структурі КФ для створення інтенсивності вираження. З(а)мінюючи компоненти, автор ніби дає нове життя відомій, із дещо втраченими художніми характеристиками фразеологічній одиниці, робить її подвійно виразною, оскільки до пов'язаного з цією формулою традиційного загального значення додаються нові індивідуальні значення, котрі суміщаються в єдиному поетичному образі. У разі індивідуальних видозмін помітна смислова й експресивна перебудова КФ.

In the middle of a cyclone the air is generally still, but the great pressure of the wind one very side of the house raised it up higher and higher, until it was at the very top of the cyclone; and there it remained and was carried miles and miles away as easily as you could carry a feather [1]. – Всередині цієї величезної повітряної вирви ніякого руху не було, але під могутнім натиском двох вітрів, що, зіштовхнувшись, закружляли в шаленому вихорі навколо хатини, вона здіймалася вище й вище, аж доки опинилася на верхівці смерчу; там вона й зависла, і смерч поніс її за багато-багато миль, наче то була не хатина, а легесенька пір'їнка [7]. – У центрі смерчу зазвичай буває досить тихо, та оскільки потоки повітря дедалі сильніше тиснули на стіни будиночка, то він піднімався все вище й вище, доки не опинився на гребені велетенської повітряної хвилі, яка понесла його, наче легеньку пір'їнку [6].

Трансформації фразеологічних одиниць неодмінно передбачають стилістичну мету, оскільки вони впливають із прагнення письменника органічно поєднати, злити воедино з контекстом загальновідомий вираз, уточнити чи деталізувати значення фразеологізму в зв'язку з конкретною ситуацією художнього твору.

Оказіональне живання КФ – цілеспрямована заміна, трансформація сполучуваності, семантики, форми, структури сталого порівняння. Під оказіональним розуміємо використання фразеологізмів, що не відповідає загальноприйнятому живанню, поодинокі рідкісне живання і значення. Такі КФ

не суперечать мовній нормі, а, швидше, відображають мовний розвиток, і не виключено, що з часом будуть зафіксовані у фразеографічних працях.

Наприклад, Кролик вигукує: *The Duchess! The Duchess! Oh my dear paws! Oh my fur and whiskers! She'll get me executed, as sure as ferrets are ferrets!* [2], уживаючи іншу квазі-фразеологеми, яка доволі легко інтерпретується в контексті як вислів на позначення впевненості, чим і скористалися перекладачі, які, не знайшовши в українській мові усталених відповідників, передали інтерпретований смисл описово або опущенням: *Ох, герцогиня! Ця герцогиня! Ой, мої любі лапки! Моє хутро і вуса! Вона голову мені зніме, я вже знаю!* [10]; *Герцогиня! Ой, Герцогиня! Бідні мої лапки! Моя шкурка! Мої вусики! Вона ж мені голову зніме!* [11]. І лише В. Наріжна зберігає оригінальну КФ і відтворює вираз: *Герцогиня! Герцогиня! Ох, мої хороші лапки! Ох, моя шубка, мої вусики! Вона мене покарає, не будь тхори тхорами, покарає!* [13].

У цьому випадку можливо стверджувати, що оказіональний фразеологічний зворот *as sure as ferrets are ferrets* копіює відомий на той час вислів *as sure as eggs is eggs*. У творі письменник деформує узуальну форму КФ. Л. Керролл переробив відомий вираз, і перед перекладачем постає завдання перекласти оказіоналізм.

Серед майстрів образного ідіоматичного слова, які особливо часто створюють власні порівняння і доречно використовують текстотвірний потенціал фразеологізмів, вирізняються Ч. Діккенс і Л. Керролл.

Саме уява, буйна, нестримна, допомогла Ч. Діккенсу побачити і показати тісний зв'язок між предметом і людиною:

The ancient tower of a church, whose gruff old bell was always peeping lily down at Scrooge out of a Gothic window in the wall, became invisible, and struck the hours and quarters in the clouds, with tremulous vibrations after wards as if its teeth were chattering in its frozen head up there [4]. – Стародавня церковна дзвіниця, яка своїм охриплим дзвоном цілими днями іронічно зиркала на Скруджа з готичного віконечка, вся потонула в тумані, і дзвін відбивав години й чверті десь у хмарах, супроводжуючи кожен удар таким жалібним деренчливим тремоло, немовби в нього зуб на зуб не попадав від холоду [8]. – Стародавня вежа церкви, чий грубий старий дзвін завжди хитрувало позирав униз на Скрязя з готичного вікна, стала невидима, вибиваючи тепер, у хмарищах, години й чверті годин, і то з такими тремкими переливами після ударів, ніби там, у її перемерзлій голові, цокотіли якісь зуби [9].

Гумор Ч. Діккенса відзначається блискавичними асоціаціями, здатністю відшукати щось загальне між словами і предметами.

The poulterers' shops were still half open, and the fruiterers' were radiant in their glory. There were great, round, round, pot-bellied baskets of chestnuts, shaped like the waist coats of jolly old gentlemen, lolling at the doors, and tumbling out into the street in their apoplectic opulence [4]. – Двері крамничок із курятиною були вже напівпричинені, а бакалійні прилавки переливалися всіма барвами веселки. Тут стояли величезні круглі кошики з каштанами, схожі на обтягнуті жилетами животи веселих старих джентльменів. Вони прихилилися до одвірків, а іноді й викочувалися за поріг, задихаючись від пересичення [8].

There were ruddy, brown-faced, broad-girthed Spanish onions, shining in the fatness of their growth like Spanish Friars, and winking from their shelves in want on slyness at the girls as they went by, and glanced demurely at the hung-up mistletoe [4]. – Тут була

і рум'яна, смуглолиця й товстопуза іспанська цибуля, гладка й блискуча, як лискучі від жиру щокі іспанських ченців [8].

Нам смішно, коли два контексти, цілком один одному чужі, завдяки бісоціації починають здаватися нам асоційованими – так виникає когнітивний дисонанс, який компенсується реакцією сміху.

There can't such a rusty bit of metal in the place as its own hinges, I believe; and I'm sure there's no such old bones here, as mine [4]. – *В усій крамниці, певно, не знайдеться шматка такого старого іржавого заліза, як ці петлі, і таких старих кісток, як мої* [8].

It is a fair, even-handed, noble adjustment of things, that while the reis infection in disease and sorrow, there is nothing in the world so irresistibly contagious as laughter and good-humour [4]. – *Хвороба і скорбота легко передаються від людини до людини, але все-таки немає на землі нічого більш заразливого, ніж сміх і веселий настрій, і я вбачаю в цьому доцільний, шляхетний і справедливий природний лад* [8].

There is nothing on which it is so hard as poverty; and there is nothing it professes to condemn with such severity as the pursuit of wealth [4]. – *Світ найсуворіше ставиться до бідності, але не менш суворо – принаймні на словах – засуджує погоню за багатством* [8].

У той же час Л. Керролл грає зі стилістичними канонами у творі, використовуючи гру слів та множинність значень слів у тексті та створюючи слова і вирази, нові значення слів.

You see it's like a portmanteau – there are two meanings packed up into one word [3]. – *Бачиш, це – як у чемодані: в одному слові запакували два значення* [11]. – *Це, розумієш, як у валізі – у два відділення запаковано два значення одного слова* [10]. – *Бачиш, це наче слова-валізи – два значення запаковані в одне слово* [12].

У нонсенсі відкривається цілий напрямок – світ речей, які оживають і по-чудернацьки діють.

And a "borogove" is a thing shabby-looking bird with its feathers sticking out all round – something like a live top [3]. – *А «псашки» – це такі худі, обскубані птахи, які вже зовсім звелися на пси* [11]. – *«Марамульки» – це як «псюльки» – хирляві й обшарпані пташки з настовбурченим пір'ям... щось на зразок живої швабри* [10]. – *«Швірка» – це така обтріпана пташка, у якої пера стирчать в усі боки... щось на кшталт живої кудлатої швабри* [12].

Порівняння служить в оригіналі для наочності пояснення квазіреалії *borogove* (за О.В. Ребрієм). В. Корнієнко обігрує створене ним *марамульки* за рахунок *псюльки* (у В. Наріжної – *швірка*) і дослівно відтворює зворот *like a live top*. В. Наріжна у порівнянні додає прикметник *кудлата*. Г. Бушина замінює *like a live top* на *звелися на пси*. За рахунок алітерації відтворюється тональність (псашки – птахи – пси), але втрачено образ живої швабри і більш того, може бути незрозумілим вираз *звелися на пси*.

Змальовуючи життя нереального світу, Л. Керролл вкладає в уста його мешканців вислови, які цілком сприймаються як фразеологічні.

"Thinking again?", the Duchess asked, with another dig of her sharp little chin. "I've a right to think," said Alice sharply, for she was beginning to feel a little worried. "Just about as much right," said the Duchess, "as pigs have to fly; and them" [2]. – *Знову задумалася? – запитала Герцогиня, ще раз встромлюючи їй в плече своє маленьке гостре підборіддя. – Я маю право думати, – роздратовано відповіла Аліса, бо їй починало все це набридати. – Таке самісіньке право, – сказала Герцогиня, – як свиня літати, а*

м... [11]. – А чом би мені й не думати? – сказала Аліса, відчувуючи, що починає драгуватися. – А чом би свині не літати? – сказала Герцогиня. – Звідси мо... [10]. – Знову в думках? – спитала Герцогиня, учергове котирснувши Алісине плече своїм гострим підборіддячком. – Я маю повне право думати, – різко огризулася Аліса, якій усе це вже трохи набридло. – Не більше, ніж поросята мають право літати, – сказала Герцогиня, – а мо... [13].

Видоз(а)міни наочно ілюструють положення про подвійну співвіднесеність мовних одиниць – із загальномовною системою й авторським задумом, естетизують засоби загальнонародної мови (Ш. Баллі), а сама можливість, напрям і характер індивідуальних варіантів зумовлені внутрішньо-фразеологічними характеристиками нормативних узвичаєних фразеологічних формул і їхнім контекстом. Проте схильність до аналізованого прийому значною мірою індивідуальна.

Висновки. Результати перекладознавчого аналізу засвідчили наявність різноманітних способів відтворення КФ українською мовою. Стратегії перекладу КФ формуються залежно від узуальності (узуальний чи okazіональний), стилістичних характеристик (експресивність, оцінність, образність), жанру тексту, фонових знань та очікуваної реакції гіпотетичного читача. Необхідною вимогою до відтворення узуальних КФ у ТП постає передача їх семантики, а для перекладу okazіональних КФ у текстах дитячої літератури – вимога зрозумілості в умовах розширення лінгвокультурних знань реципієнтів. Адекватній передачі okazіональних КФ як лексико-семантичних елементів текстів дитячої літератури слугує застосування креативних способів і прийомів перекладу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у дослідженні інших лексико-семантичних елементів іншокультурних текстів дитячої літератури з урахуванням жанрового різноманіття та ідіостилістичної специфіки та особливостей певних лінгвокультурних традицій.

Література:

1. Baum L.F. The Wonderful Wizard of Oz / L.F. Baum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://literature.org/authors/baum-l-frank/the-wonderful-wizard-of-oz/>.
2. Carroll L. Alice's Adventures in Wonderland / L. Carroll. – London: MacMillan and Co., Limited, 1911. – 130 p.
3. Carroll L. Through the Looking Glass (And What Alice Found There) / L. Carroll [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://literature.org/authors/carroll-lewis/through-the-looking-glass/>.
4. Dickens Ch. A Christmas Carol / Ch. Dickens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibiblio.org/ebooks/Dickens/Carol/Dickens_Carol.pdf
5. Lewis C.S. The Lion, The Witch and The Wardrobe / C.S. Lewis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bracademy.wikispaces.com/file/view/The+Lion,+The+Witch+and+The+Wardrobe+by+C.S.+Lewis.pdf>.
6. Баум Л.Ф. Чарівник Країни Оз / Л.Ф. Баум; пер. з англ. В. Левицької. – К.: Країна Мрій, 2013. – 400 с.
7. Баум Л.Ф. Чарівник Країни Оз / Л.Ф. Баум; пер. з англ. М. Пінчевського. – К.: Махаон-Україна, 2014. – 192 с.
8. Діккенс Ч. Різдвяна пісня в прозі / Чарлз Діккенс; пер. з англ. І. Андрусюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aelib.org.ua/texts/dickens_a_christmas_carol_in_prose_ua.htm
9. Діккенс Ч. Різдвяні повісті: Для серед. і ст. шк. віку / Чарлз Діккенс; пер. з англ. О. Мокровольського. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан; К.: Веселка, 2007. – 464 с.
10. Керролл Л. Аліса в Країні Див; Аліса в Задзеркаллі / Л. Керролл; пер. з англ. В. Корнієнко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2006. – 264 с.

11. Керрол Л. Аліса в країні чудес / Л. Керрол; пер. з англ. Г. Бушиної. – Радянський письменник, 1960. – 245 с.
12. Керролл Л. Аліса в Задзеркаллі / Л. Керролл; пер. з англ. В.Г. Наріжна. – Х.: Фоліо, 2009. – 139 с.
13. Керролл, Л. Аліса в Дивокраї / Л. Керролл; пер. з англ. В.Г. Наріжна. – Х.: Фоліо, 2008. – 139 с.
14. Льюїс К.С. Лев, Чаклунка і стара шафа / К.С. Льюїс; пер. О. Манько. // Хроніки Нарнії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mreadz.com/new/index.php?id=84318&pages=37>.
15. Льюїс К.С. Хроніки Нарнії / К. С. Льюїс. Лев, Біла Відьма та шафа / К.С. Льюїс; пер. В. Наріжна. – Д.: Проспект, 2006. – 208 с.

Тарасова А. В. Особенности воспроизведения английских компаративных фразеологизмов в украинском переводе текстов детской литературы

Аннотация. Стаття посвящена особенностям перевода английских узуальных и окказиональных компаратив-

ных фразеологизмов и способам и приемам их воспроизведения в украинских переводах текстов англоязычной детской литературы.

Ключевые слова: компаративные фразеологизмы, узуальные фразеологизмы, окказиональные фразеологизмы, детская литература, перевод.

Tarasova A. On translation of English comparative phraseologisms into Ukrainian, case study of children's literature

Summary. The article is dealing with translation issues of English comparative phraseologisms from dictionaries and author's coinages and ways of their translation into Ukrainian in the texts of children's literature.

Key words: comparative phraseologisms, dictionary phraseologisms, author's coinages, translation.